

Ideologizované principy etnické dominance

Situace v oblasti tedy přinejmenším v některých místech nebyla, pokud jde o mezietnické vztahy, ani po dvaceti letech budování socialismu a ideologie bratrství a jednoty, příliš uspokojivá. Ze všeho doposud řečeného, troufáme si říci, poměrně jednoznačně vyplývá, že pro život na Kosovu a v Metochii (ale také v západní Makedonii) byla v posledních sto padesáti letech po vzájemné vztahy srbského a albánského etnika ze tří teoreticky známých možných modelů soužití dvou autochtonních etnických skupin v rámci jednoho územního celku – totiž koexistence, asimilace a dominance – typická právě dominance. Z tohoto modelu samozřejmě existovaly (a dodnes existují) výjimky. V úvahu je přitom nutno brát i poměry náboženské a zohlednit také existenci dalších etnik žijících v autonomii, které do relací mezi Srby a Albánci vstupovaly. Vztahy mezi katolickými Albánci, kterých ale v autonomii vždy žilo pouze minimum, a srbským pravoslavným obyvatelstvem, byly rozhodně lepší než s obyvatelstvem muslimským, a rozpory mezi nimi, pokud k nim docházelo, byly často více konfesionálního než etnického rázu. Přesto lze ale model dominance vzít jako určující.

Tento vzorec soužití se začal uplatňovat ve zvýšené míře v období vytváření národních států a nových státních hranic a od té doby se až do současnosti neustále posiluje. Mocenské struktury všech státních útvarů, do nichž Kosovo a Metochie během více než sta posledních let patřily – osmanské, rakousko-uherské, srbské a černoohorské, jugoslávské, italské a německé, SFRJ a vlastně také kosovské (ať již v dobách decentralizované autonomie po roce 1974, nebo v současnosti), z různých politických (ale i iracionálních) důvodů střídavě favorizovaly, resp. diskriminovaly, jednu ze dvou těchto etnických skupin. Na Kosovu, které bylo v blízké i vzdálenější minulosti často dějištěm vzpour, vyhánění, vysídlování, kolonizace, trestných výprav a z nich vyplývajícího násilí a pošlapávání obecných občanských svobod, tak byla vždy dřívější dominance jedné strany důvodem a omluvou pro násilnou dominanci strany druhé.⁶⁵¹ Údobími s dobrými mezietnickými vztahy se tak vlastně staly pouze periody tiché segregace obou etnických skupin. Snesitelné, mírné formy dominance pak bývaly jako doby „harmonického“ soužití označovány dokonce etnikem, které podléhalo dominanci. Neznamená to ovšem, že by neexistovala místa nebo celé oblasti, kde obě etnika žila v harmonických, přátelských vztazích.⁶⁵²

⁶⁵¹ *Kosovski čvor: drešiti ili seći?* Izveštaj nezavisne komisije. Beograd 1990, s. 8.

⁶⁵² PETROVIĆ, R. – BLAGOJEVIĆ, M.: *Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz Metohije. Rezultati ankete sprovedene 1985-1986 godine*, s. 122n.

Očekávali bychom, že v rámci socialistické Jugoslávie a její ideologie „bratrství a jednoty“ etnická dominance nebude možná. A část komunistického vedení, a bezesporu i mnoho komunistů na lokální úrovni, stejně tak jako mnoho lidí stojících mimo mocenská struktury, se o omezení tohoto principu jistě upřímně snažilo. Svědčí o tom ostatně i výše již zmínovaná směrnice pléna ÚV SKJ z roku 1959 a poté i principy, zakotvené v ústavě z roku 1963, v jejich novelizacích, a nakonec pak v ústavě z roku 1974, směřující k co největší integraci národnostních menšin do státu a jeho řízení. Historická zkušenost i tradice, a zároveň také běžná praxe komunistické Jugoslávie mezietnické tření ignorovat, informace o něm utulávat a přestupky, ba zločiny z národnostní nesnášenlivosti či šovinismu neoznačovat pravými jmény, však způsobily, a to nejen na Kosovu a v Metochii, že pod zdánlivě klidnou hladinou mezietnických vztahů a intenzivního kulturního, osvětového i hospodářského rozvoje docházelo k stále většímu vření a nárůstu pocitů křivd a nespravedlnosti.

Jak to ovšem bylo možné, když označení nacionalista stálo na stupnici zločinů proti komunistickému zřízení na nejčelnějším místě a jakýkoli pokus o problematizování či redefinování národnostních vztahů byl v Jugoslávii označován za šovinismus a následně politicky diskvalifikován, ba často i kriminalizován? Bylo zapotřebí využít metod, které systém umožňoval: totiž nejprve národní zájem ideologizovat, a poté k jeho uskutečňování mobilizovat mocenská struktury ovládané SKJ. Instrumentem dominance se tak ve vztazích obou etnik stala paradoxně sama jugoslávská komunistická strana.

Po úspěšné ideologizaci ovládala ta která etnická skupina místní stranické orgány (s vlivem na zastoupení v centru). Osvojení územních stranických struktur poskytovalo absolutní převahu a dávalo do rukou i všechny instrumenty dominance – rozhodující slovo při zaměstnávání, při výběru vedoucích pracovníků, určující vliv na formování veřejného mínění (zejména pokud jde o definování nacionalismu soupeřící etnické skupiny jakožto jediného nebezpečného), a konečně také samotný stát – v našem případě vládní struktury autonomní oblasti nebo republiky se všemi jejich funkcemi, především represivními, které jsou pro systém dominance rozhodující. Vítězná skupina pak prostřednictvím prokuratury a soudů rozhodovala o tom, co je ve sféře mezietnických střetů trestné.⁶⁵³ Jakýkoli pokus o změnu dominance jdoucí mimo stranické struktury, ale i v rámci stranické struktury tam, kde měla převahu jedna z dominujících stran, byl proto nazýván kontrarevolucí, popř. byl mluvčí označen za velkosrbského šovinistu či velkoalbánského iredentistu, byť se toto označení v souvislosti s albánskými komunistickými funkcionáři prakticky neobjevovalo. Potrestán byl tedy obvykle ten, kdo poukazoval na skutečné národnostní problémy a křivdy, aniž by se nad podstatou

⁶⁵³ *Kosovski čvor: drešiti ili seći?* Izveštaj nezavisne komisije. Beograd 1990, s. 17–18.

vyslovených a možná i přehnaných obav kdokoli zamýšlel. V případě stranického funkcionáře znamenala tato kvalifikace přinejmenším konec kariéry, pro nekomunistu často řadu let vězení. Ideologický princip tak byl doveden k dokonalosti.

Skuteční představitelé nacionalismu ovšem přece jen ve většině případů nebyli členy KSJ. Jejich boj proti jugoslávskému systému ovšem byl často také ideologický, v případě albánském se dokonce jednalo o boj o komunistické pravověří. Ve snaze o dokázání ideologické pravověrnosti (v údajně ideologickém sporu), tak vznikaly na Kosovu nejrůznější ultra marxisticko-leninské skupiny,⁶⁵⁴ ovlivněné propagandou sousedního albánského rigidního „hodžovsko-stalinistického komunistického systému“, jak byl běžně označován Hoxhou vypracovaný systém představující kombinaci ortodoxního stalinismu a vyhroceného albánského nacionalismu.⁶⁵⁵ Jejich působení tak mohlo být tím spíše označeno jako kontra-revoluční.

Tyto ideologické hrátky ovšem zmizely na počátku 90. let, vzápětí poté, co se jugoslávský komunistický systém rozpadl a na světlo dne tak mohla vyplout skutečná a pravá - nacionalistická - podstata sporu.

Je samozřejmé, že střídání dominance dvou etnických skupin s sebou vždy přinášelo na obou stranách výrazné revanšistické tendence a touhu po zpětném navrácení dominance. Zhoršování etnických vztahů, které je samozřejmým důsledkem těchto snah, a které se v prostředí výrazně rustikálním a patriarchálním projevovalo uplatňováním tradičních a stletými osvědčených postupů, se pak stalo výrazným podnětem pro vystěhovalectví z takového nepříjemného a nebezpečného prostředí. Pro emigraci se pochopitelně spíše rozhoduje demograficky slabší etnikum, a o to snáze, nabízí-li se jí migrace do ekonomicky rozvinutějšího mateřského státu. To samozřejmě nebyl případ populace albánské, neboť emigrace do rigidního prostředí hoxhovské i posthoxhovské Albánie nebyla přitažlivá, a v podstatě ani možná.

V poválečném období tedy můžeme v zideologizované mezietnické dominanci na Kosovu vymezit tři období:

1. Od roku 1945 do roku 1966, pro nějž je, z hlediska albánského, charakteristická srbská dominance. V tomto případě ovšem nešlo o typickou etnickou dominanci, jíž jsme byli svědkem v dobách královské Jugoslávie. Převaha srbského živlu v řídicích funkcích i ve složkách represivních mocenských orgánů totiž nebyla dána snahou státní

654 O působení ilegálních marxisticko-leninských skupin na Kosovu a činnosti jejich ideového hybatele, spisovatele Adema Demaqiho, viz např. LOPUŠINA, M.: *Demačí kolo vodi*. In: *KGB protiv Jugoslavije*. Beograd 2000. <http://www.suc.org/culture/library/kgb/demaci.html>. O Demaqim např. ELSIE, Robert: *History of Albanian Literature*, vol. II. New York 1995, s. 623-625; též: *Historical dictionary of Kosova*. Scarecrow Press, Inc., 2004, s. 46-47.

655 HRADEČNÝ, Pavel: *Albánie 1990: Hodžovský stalinismus v krizi*. Slovanský přehled 77 (1991), s. 201.

politiky o zvrácení z hlediska „státního národa“ nepříznivé etnické struktury oblasti. O to tady nešlo, a z podstaty jugoslávského komunismu, řízeného heslem o bratrství a jednotě všech jugoslávských obyvatel, ani jít nemohlo. „Dominance“ byla důsledkem nepoměrně většího srbského zastoupení v národněosvobozeneckém boji za druhé světové války a z toho vyplývajícího stejně nepoměrně většího začlenění srbského etnika do vládnoucí KSJ. Personální obsazení lokálních místních úřadů bylo na těchto dvou skutečnostech přímo závislé, a to nejen na Kosovu, nýbrž v celé Jugoslávii. Kromě toho tehdy kosovští Albánci ani nedisponovali odpovídajícím množstvím dostatečně vzdělaných kádrů, byť v této „gründnerské době“ jugoslávského komunismu vzdělání, a to i základní, rozhodně nepatřilo k prvořadým požadavkům kladeným na komunistické kádry. Etnicita je tedy v tomto období až v druhém plánu (jestli vůbec), důležitější je zde rozdělení společnosti na nepřátele a přátele komunismu.

2. Už od počátku 60. let začalo srbské a černohorské obyvatelstvo v mnoha ohledech pozbývat svého dřívějšího postavení a s tím, jak jeho představitelé ztraceli v oblasti mocenské pozice, se začalo cítit diskriminováno. V mnoha případech oprávněně, někdy ale jen neuneslo skutečnost, že již není favorizovaným či alespoň „více rovnoprávným“ prvkem. Pobrionská doba, charakteristická rychlým mocenským vzestupem kosovské albánské komunistické oligarchie, pak kyvadlo dominance zcela vychýlila na stranu albánskou. Přední kosovsko-albánský intelektuál, filozof, umělecký kritik a také politický analytik Shkëlzen Maliqi se pokouší tuto skutečnost vysvětlit tím, že *„Albánci byli ve svém rozvoji příliš zaostalí a měli příliš málo politické kultury, a také kosovská byrokracie byla příliš provinční, průměrná a dogmatická na to, aby svůj nový status a administrativní majorizaci neopomněla využít k protisrbskému revanšismu či přinejmenším k ignorování srbských specifických zájmů“*.⁶⁵⁶ Krizi identity – albánské obyvatelstvo se nemohlo, a z větší části ani nechtělo identifikovat s Albánií a vůči Jugoslávii kosovští Albánci prokazovali ze všech jugoslávských národů největší distanci – v té době vyřešili kosovští Albánci tak, že se zcela identifikovali s Kosovem, jež považovali za čistě svůj etnický prostor. Z pohledu kosovských Srbů tak do pádu A. Rankoviće byly vztahy mezi Srby a Albánci snesitelné, neboť *„ve straně bylo 70 % Srbů“*,⁶⁵⁷ a tedy dominance byla na srbské straně. Po roce 1966 se situace začala výrazně obracet ve prospěch strany albánské. V rámci tohoto druhého modelu se relace v autonomii vyvíjely až do nástupu Slobodana Miloševiče k absolutní moci

656 MALIQI, S.: *Kosovo kao katalizator jugoslovenske krize*. In: Gaber, Slavko – Kuzmanić, Tonči (edd.): *Kosovo - Srbija - Jugoslavija*. Ljubljana 1989, s. 73.

657 PETROVIĆ, R. – BLAGOJEVIĆ, M.: *Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz Metohije. Rezultati ankete sprovedene 1985-1986 godine*, s. 133.

v roce 1987, a nezměnily na tom nic ani represe proti albánské opozici po roce 1981. Moc v oblasti totiž zůstávala stále z 90% v rukou kosovsko-albánských funkcionářů a také represivní složky byly z větší části albánské.

3. Od roku 1987 dochází k tlakům na omezení kosovské autonomie. Období po jejím zrušení v březnu 1989 bylo charakterizováno vypjatým nacionalismem obou stran a vládou srbské oligarchie, stavící na zvýšeném využívání represivního aparátu. Nelze však hovořit o bezprostřední dominanci srbského etnika, nýbrž o dominanci srbského státu a jeho mocenského aparátu. Za období skutečné etnické dominance tedy lze v celém poválečném rozvoji oblasti označit pouze periodu let 1966-1987.